

„ELŐRE HÁT MIND, AKI KÖLTŐ...”

Gondolatok a költő közéletiségéről

Mens agitat molem. (A szellem mozgatja az anyagot.)

(Vergilius)

Az irodalmat majd megvizsgálják...

(Brecht)

*Több árny kelt át
A lélek hágóin
Mint a bércek között,*

(Arghezi)

Szörnyeteget kell cserélnünk a lélekkel.

(Rimbaud)

*Az idegek végén
Az idegek végén
A fészkek üresek*

(Páskándi Géza)

Mint valami háromszázezerszeres, hárommilliárd-szoros visszhang: ellepi a falakat, ugrál és röpköd a falak közt, faltól falig az igék teljes madársereglete, az eszményeké, melyek valaha felröppentek az emberi élet és igazság védelmében. Apokaliptikus vagy kozmikus, hogy minden növekszik, tágul, dagad, mert összegyűlnek az évezredek, a tények és tapasztalatok, az erők és energiák? Mert minden nő, túlnő a külső tereken, ha utat találhatott belső terekbe, és túlnő a belső tereken a külső terekre. Az ideg-csoda: a természet mellékterméke, mondhatni művészkedése legalább ugyanakkora mélységekkel tátong vissza a fényekkel mérhető magasságokra. No de a mi dolgunk, hogy a Földön, a Földdel történik csak ez a szembeállítás, avagy sokfelé arányosan, lehetőleg mindenfelé a világegyetemben; ez annyira a mi dolgunk egyelőre, hogy nincs is kívül megosszunk se örömet, se aggodalmat. Éppen ezért, a szépen bontakozó kozmikus gyakorlat ellenére, egyelőre az emberi dolgok fő, legfőbb fóruma-piaca a lakott táj, talaj, ahol — kizárólag földi méretekben — az ideg-csoda egy mármár primitívnek tekinthető konfliktusba keveredett a test-csodával; a konfliktus kifejező formája a társadalom. Érdekes és pillanatnyilag inkább (főleg) költői volna elmerengeni azon, hogy az ideg-csoda, az emberi szellem ereje, érvénye meddig terjed a Földön kívüli térben; minden bizonnyal addig, amit érvényesen megtud, megfogalmaz, amit észrevelt már az elméletileg végtelenből és gyakorlatilag teljesből. Ám egyelőre inkább előtérben marad a társadalom kifejezte konfliktus vizsgálata és levezetése, melynek résztvevői: emberek és emberből eredő tényezők; nyilatkoztak és érveltek már tollal és karddal, mozsárágyúval, nyomdabetűvel és atombombával. A természet látszólag nem avatkozik a dologba, ámbar az elmúlás ellen benyújtott tiltakozást az anyag megmaradásával intézi el. Vagy „jobb híján“, vagy nagylelkűen.

Hogy mi köze mindennek a költők közéletiségéhez, arra is csak a természet fenti „válasza” idézhető, melynek szellemében a költő sem vész el, csak átalakul.

*

Az életet száznegyvennégy viccben is meg lehet fogalmazni plasztikusan, beszédesen, reálisan. Az élet megfogalmazása mégsem lehet más, mint a legnagyobb elmélyüléssel és következetességgel felkutatott, megtalált megfogalmazás. Eszerint az élet (az emberi sorsról beszélünk) az, ami méltó és igazságos. De mindenik az volt az elmúlt életek közül, bizony hogy az: a méltatlan és igazságtalan korok, társadalmak élete is emberi élet volt. Pedig az élet csak méltó és igazságos lehet... Az élet lassan nő oda, hogy kitöltse saját előre küldhető etikai meghatározásának égboltját. A költő az, aki tudja ezt. De hiszen ezt mindenki tudhatja, többé-kevésbé tudja is, tudta is. Tehát a költő nemcsak az. A költő az, aki ezért az eszményért kiáll, kiált, küzd. De hát ezért kiálltak, kiállottak, küzdöttek annyian. A költők is; de nemcsak a költők. A költő az, aki verset ír ezért. Ez a legkevesebb, s mégis ez a legfontosabb. A költő lassacskán beleszorult saját előre küldhető meghatározásába. A költő egyszerű angyal, fogadjuk el, hogy *egyszárnya* az IS, mely jelzi, hogy éppen olyan ő, mint minden igaz vagy tévedő, halandó, esendő, de a társadalmi igazságért és a teljes szellemi felszabadulásért küzdő ember: élők és holtak, múltbeliek, jelenbeliek és jövőbeliek; amennyiben az ember sem vész el, csak átalakul.

*

Ismételni a tanítás kedvéért szokás. Tanítani pedig szüntelenül kell, tehát végnélküli a költő dolga is. Van, aki bizonyos pillanatban valaminek a közvetlen hatása alatt lát, hall és gondol úgy; ő állandóan úgy lát, hall és tanít.

A költő közéletisége tulajdonképpen nem más, mint egyetlenegynek a következetes, hangos, harcos igénylése: a törvénné emelhető (és emelt) örök emberi eszményeknek, melyekben menet közben megállapodtunk. Türtáiosz, Horatius, Dante, Petőfi, Whitman, Lorca „életrajza” egyaránt kifejezhető azal a látszólag passzív és a részleteknek bátran ellentmondó képpel, hogy a költő naphosszat, évezredhosszat, történelemhosszat a világ látványának

*Ti
kik óvatosan kezelitek
a zsebkést is,
a legnagyobb kor szépsége
van rátok bízva.*

(Majakovszkij)

Van Mózesök és vannak prófétaik, hallgassák azokat.

(Lukács 16:29)

Minél civilizáltabb egy társadalom, annál nagyobb becsben tartja költőit — s annál kevésbé hallgat rájuk.

(Láng Gusztáv)

... az élet versének önnön testünkben kihasított abszolút és évezreddekig jóízű szívével.

(Allan Ginsberg)

Nem számít az idő, sem a hely — a távolság nem számít, veletek vagyok, ti férfiak és asszonyok az én nemzedékemből vagy akárhány nemzedék múlva.

(Walt Whitman)

*Ne menj tovább, barátom —
kiálts rám! s fölkelek.*

(Radnóti)

*Lehet pihenni
s közben tenni.
Lehet tenni
s közben pihenni.*

(Friedrich Logau)

*De addig, addig, jaj, amíg ez
így van,
a köpöcsészet tisztogató
négerék,
az igazgatók sápadt önkényétől
reszkető fiúk,
a kőolajba fulladt asszonyok —
kiáltsanak!*

(Federico García Lorca)

*Inkább egyenek meg a férgek,
semmint a férget megegyem.*

(Karinthy Frigyes)

*Ha egyszer egy gondolat be-
megy az emberek fejébe, az
onnan többé ki nem jön. Ha-
csak azért nem, hogy megmu-
tassa magát.*

(Panek Zoltán)

*Ámbátor ment vagyok a ret-
tegéstől, nem vagyok ment a
felindulástól.*

(Rabelais)

ablakához húzott széken csücsül, mint a béna, és a megpattanásig figyel; őt onnan elcsalni nem lehet, felrángatni, elkergetni, elhurcolni lehet, de nem érdemes, mert dolga nem a valaki dolga, nem egyetlen személyé, és nem egy koré. Hanem éppen úgy az emberiség egyik kollektív foglalatossága. Mint az örök kőműves és az örök asztalos, kovács és pék, éppen úgy örök költő is dolgozik mindenkinek, a kezdetek óta. Látszólag legzárkózottabban is a közéletért s látszólag legforradalmibban is ugyanazért.

*

Az eszmények diadalra jutásának ügye nyilván nem egészen a rájuk való emlékeztetés, a velük való példázás ügye. A költő s a költészet szerepe — minden világos, beszédes előzmény ellenére — még az elintézendő dolgok között szerepel. Csupa kellemetlen bonyodalom forrása volt végig, mindig, hogy nem viselkednek csendesesen; azon, hogy a császár úgy bánhatott Ovidiusszal, hogy a fejedelem úgy beszélhetett Apácaival, azon utólag nincs mit háborogni, ez utólag is előfordul. Melyik népnek nem volt Ovidiusa, és Lumumba sorsa hol ismeretlen! Aztán utólag — meg kell jegyezni, hogy sohasem ugyanazok, hanem utódaik — mindig beismerik a méltánytalanságot, végre sajnálni kezdik, hogy ott, ahol, valahol nem fogadtak szót az irodalomnak is. Akár ellenszenves is lehetne már az irodalom a maga örök ellenkezéseivel, mindent-jobban tudásával, utólag igazolt tisztánlátásával, erkölcsi fölényének fitogtatásával, mely szerint van tett, mely több, jobb, meggyőzőbb, mint a gordiuszi csomó pulykaméregtől ihletett átvágása.

*

Ha a számításoknak hinni lehet, 2000-ben több lesz az élő ember a földön, mint amennyien eddig Neandervölgy óta összesen elhaláloztak. Nem túlzás, hogy akkora etikai problémát jelent a társadalmi igazság korának beköszöntése erre a tömegre nézve, mint amekkorát eddig, időben megoszolva, az összes erkölcsi-etikai problémák jelentettek. Az erkölcsi és etikai „közellátás“, vagyis a lelki szennyeződés leküzdése, az anyagi megoldással párhuzamosan, azal összefüggő, összefonódó és vele egyenlő súlyú feladata. Az emberi személyiség méltóságának kollektív tudatát hirdető és építő marxi—lenini képlet minden józan és nemes előzményre támaszkodik a

megfogalmazásban s a kivitelezés útjának-módjának keresésében. A költők közéletisége ez alatt a lobogó alatt nem állandó társadalmi irritáció, hanem állandó társadalmi ihlet eredménye. Megfelelő körülmények közt és megfelelő hatások alatt minden ember messze felülemelkedik az átlagon. Az átlagfeltételek javulása az átlagot magát is szüntelenül emeli. A költő szüntelen harcban van az etikai átlagért: közéletisége is a rendkívüliség, a példa nagy számait dobja a tények serpenyőjébe, ismétlődési, kifáradási és kopási együtthatókat ellensúlyoz szüntelenül. Nem siet, nem rohan előbbre a kelletténél, de nem vesztegeti az időt sem, ha már érzi, tudja a mértéket, ha megtanulta a leckét. Inkább egy egyszerű jelszó, amit felkap a világ, mint egy szintézis, amit, mint egy antik márványt, véletlenül fedez fel egy sírásó ötszáz év múlva? Nos, erre helyette ne próbáljon felelni senki. A késői testre, mely kiállta az eddigi idők próbáit, más élmények, más kalandok várnak, más kalandok esnek jól neki. Az eszményekért folytatott harc nemcsak a testen, nem biztos, hogy elsősorban a testtel vívható. Erasmus sem hiányzott a hollandusoknak, míg meg nem érkezett, s akkor sem csak nekik, közéletiségét is örök példának állítva a balgaság elé. Akárcsak Lorca Spanyolország legutóbbi világtörténelmi pillanatában, amikor aztán valakik „beszéltek a fejével“.

Ki értekezhetett a költővel másképp, mint a költészetén keresztül? Akik a költők fejével beszéltek, végül is sohasem a költőt fejezték le, hanem egy alattvalót, egy állampolgárt. Pedig a költő kiváló állampolgár, amennyiben senki sem téveszti össze, se előnyére, se hátrányára, civis-közéletiségét az elkötelezettségével.

*

A költő felkészült a közéletiségre. A humanizmus legnagyobb programtervezete szerint nem szabad kímélnie magát ennél csendesebb korokban sem. Kedvenc barikádjain futóórszák és futótüzek lobognak, kedvenc csataterain kardja s koponyája után nyomoz a hálás utókor. Kedvenc jövőjében az értelem s az igazság a legszebb férfiakat és a legboldogabb asszonyokat élteti kenyvek és kenyerek bőségével. Ezért ír mindig olyan verseket.

S egy félkiló gyűlölet is sokkal súlyosabb, mint egy félkiló szeretet.

(Sigmond István)

Én meghalok, te élsz, győzd meg felőlem és igaz ügyem felől a kétkedőket...

(Shakespeare)

Ember az ember elől csak más emberben találhat menedéket.

(Siklós István)

Nem volt keresztút, ha lett volna, én biztos mindkettőt választom.

(Gregory Corso)

*Börtön, kaszárnya, templom
nem elég,
hogy a hegyekről ledobja*

szavam.
(József Attila)

*E hűtlen korban mi utolsó,
egyetlen híveid valánk.*

(Petőfi)